

PEKÁR GYULA: DRÁGHY ÉVA ESKÜJE.

□ Vannak sajátságos színezetek, zörejes árnyalatok, szokatlanba boruló semmiségek, amelyek megfeszítik az idegeket és különleges gondolatok torlódását érlelik. Egy izig-vérig értelem-ember alkotását tekintem és elmerült öntudatlansággal mozdul meg bennem egy húr, mely pattanásában a helytelenség félénkségével domborítja ki kérdésül, hogy miként alakult volna a „Drághy Éva esküje” szerzőjének helyzete, ha az író-művészet helyett történetesen a festészetet emelte volna magához a természet erejének kifejezési módszerül? Haboznom kell a felelettel, mert egészében véve azt tartom, hogy a művész, az igazi, egyenes, biztoskezü művész mindig helyességgel megtalálja magának előtörése leszegződésének formáját. Legyen akár a színek elevensége, a vonalak értelme, a helyzetek átérzése hajlandósága legfőbb fogékonyságának tárgya, ha a festészet gazdagzengésű lapját a költészetébe veti át és abba éli ki magát: erejének teljével, nem kételkedhetem abban, hogy önkénytelen választása a másik eset tekintetében sikeresebb érvényesülésre vezetett. Mert minden művész, bár a természet valóságát egyformán lehelli és olvasztja magába, megörögzítésében egyéniségével, összhangzó sajátosságával egybekapcsolódott irányt követ. Festő, zenész, költő ugyanazt szögezhetik le, az egyik tolla, a másik ecsetjének vonásai által, de két művészt egy személyben, magas és egyforma tökélyben az emberiség történelme még nem mutatott fel. A tökéletesedés előrehaladásának útja csak egy területen szélesedhetik ki és sem Michel Angelo, sem Wagner, sem pedig mások nem képesek tételeim igaz volta alatt megingatni a talajt.

□ Azonban igen érdekes megpillantani a művészetek átmeneti embereit, akiknek műveivel mintegy egymásba árnyolódnak a való lényeg kifejezésének felzabadító formái. Mert amint nem ritkán találni nőben férfiaságot, vagy a férfiban nőiességet és ahogy gyakran épen a férfiak előtt oldódnak meg sikereljesebben a női lélek legbensőbb bonyodalmai, melynek élénk példája Wilde Saloméja, míg a nők elemzéseik fürkészésében inkább a férfiakéhoz idomulnak:

hasonlóképpen a művészetek terén is rávilágíthatunk a költőben a festőre, a festőben a költőre. Schumannban, a nagy zenészben író, Fadruszban a neves szobrászban pedig festőt látunk a lélek háttérének homályában, és megfigyelésünkkel talán könnyebben fog felengedni megértetődés tekintetében az a tér, amelyet Drághy Éva s környezetének kitűnően rajzolt alakjai töltenek be.

□ Mert Pekár Gyula e darabjában erős festői érzék nyilvánul meg. Sötét alapon regényes, a ma, talán már a tegnap embere által igen kedvelt színeket használ: romantikus, háromszázadelőtti vár beléletét rajzolja, szenvedélytragédiát fest. Szeretettel karolja fel az erős, kitörésében mindent elöntő indulatokat s az elemükben levő áradozó érzéseket és embereinek gondolatvilágát a Bethlen Gábor-féle idők eszmelevegőjével telíti. Homályos korok alakjai elevenednek meg, régi idők szokásaival, régi idők cselekedeteivel. Emberek, kiknek formaalkatát a mai kor ideges, hirtelen megismerésre törekvő embere alig ismeri, akiknek világát csak erős ismeretekkel foghatja teljesen át. Emberek, akik őszinték, közvetlenek, akik, ha örömet mutatnak a valóság természetességével örvendenek és haragjuk féktelenül iszonyatos. Egyszerűen egyenes emberek, kik mellett némelykor egy-egy Jósika, vagy Jókai alak lebeg fel lelkünkben; faragásra, kifejlődésre, betetőzésre hajlók, elődeink, kiknek élniük és cselekedniük kellett, hogy a mai pemzedék a létbe jöhessen.

□ Lakodalmat látunk Homonna várában, olyat aminő a XVII. század elején lehetett abban, midőn a Drugathék nemzetsége bírta. Homonnai Bálint tartja lakodalmát Drághy Évával, egy elszegényedett család lányával, kit épen ezért csak nehézségek leküzdése után fogadtak el menyüklül a gazdag vőlegény szülei. Az egész vármegyéből hívtak vendégeket, sokan gyültek össze és most mulatoznak, táncolnak. Mozgalmas képben, ünnepélyes mozdulatokkal vonulnak fel a násznaggyal a megye emberei, a vőfély, a gazdák, a diákok, nászos palotást, fáklyástáncot lejtene és bánatos dallamok hangjai mellett köszöntgetik a fiatalpárt. Mindenki örvend, csak épen az ifjú menyasszony lelkén gomolyognak

szomorúságfelhők, mert voltaképp vonzalma nem a gazdag Homonnaié. Az anyja követelte a házasságot. Szívét egy ismeretlen vitézember bírja, egy erőteljes, fiatalos ember, ki egy alkalommal tatárok markából kiragadta volt. De épen midőn az igent rebegi ajkával, megpillantja a vendégek között a késve érkezett Serédy Miklóst, az érsekújvári győzőt, kinek arcában imádothjának alakjára ismer. A férfit pedig, ki a lányt kiszabadítása alkalmával a lélek hangtalanságában eljegyezte — és nem tudom hirtelen kimondani, hogy érték tekintetében, talán ez a szokásost fölénytel felülmúlja — most szóval meglepetéssel mered az új párra s midőn szemei a nővel összetalálkoznak, valami vad, lemondást nem tűrő, fékezhetetlen indulatáramlat húzódik át rajta. Átérti a helyzetet és természetének zabolatlanságával akar rajta segíteni. Földre csapja az új házasság felkészítésére emelt poharát, kardra erőszkölni diadalmasnak látszó versenytársát, erő vesz rajta és másoktól nem látva párban küldi a másvilágra. Sőt szerencséje még fokozódik, a körülmények egyenesen javára alakulnak és észrevétlenül engedik menekülni.

□ De iszonyatos az a vihar, amely ez esetben nyomán felzúdul. Rémülve vesznek körül a halottat, kinek ünneplésére sereglettek össze, felravatalozzák és a szerencsétlenség keserűségébe rántott szülők tetemre hívják az együttlevőket. De a halált okozott seb nem vall gyilkosra, hanem magával von egy rettenetes esküt, Drághy Éva kétségbeesett esküjét, mely szerint az özvegy voltát csak avval cseréli fel, aki férje gyilkosát megbosszulja.

□ És ez átokkal, mely felé a darab cselekménye gördül, megkezdődik a visszavonulás. Egy ideig keresik a gyilkost, de később felhagynak avval, mert a halottnak anyja egy rémséges asszony, ki kegyetlen önzésében erre hajtja a dolgokat, nehogy a torlással a fiatal asszony fátyla felszabaduljon. Fiához akarja szögezni a nőt, de akarata betöltetlen marad, mert Serédy nem azért ölt, hogy következmény nélkül hagyja. Egy napon eljön szerelmet vall és midőn Évától megérti az esküt, ígéretet tesz, hogy a gyilkost, kit ismer, virradatra megöli. És szerelme összefonódik az özvegyével s türelmet nem ismerve a tett végrehajtása előtt kitör, észrevétlenül ütvén át az eskü gátjának láncait. De ez visszahatást von magával, mert midőn a mámoros éj reggelén Serédy érzete okozta csele kiderül és a tér megvilágosodik, két lélekharctól halódó emberre borul enyészettel a fekete homály...

□ És midőn ekkor a függőnyszárnyak összeformnak s az egyéniség képzei kezdenek felbuzogni bennünk,

arra gondolunk, hogy lehetnek-e a valóságban oly természetű szerelmek, mint Miklósé s Éváié, hogy lehetnek-e oly féktelen erős, vakon rohanó indulatáramlatok, minők a férfi belsejéből rontanak elő s oly rémséges kegyetlenségek, minők anyjának arcát teszik iszonyatossá? Ezeket a priori, előleges igazságoknak kell elfogadnunk, ha a darab helyzetét kiugró zökkenések nélkül akarjuk átélni. De egyben talán hihetünk is bennük, mert a kor környezete, az erőteljes, festői romantikus világ átérzése kibékít velük és ezen idő íróin felépült ismeretünk élőknek, eleveneknek segít látnunk ez alakokat.

□ Különös kellemességgel észleljük bennük az eredeti, valódi zamatú, nemzetiesen magyaros vonásokat, amelyek önérzetet és a meggyőződés bizalmát csiholják ki az idegen hatásoktól annyira átítatott lelkekből. Mert életpirosság és nemzetpirosság húzódik végig ezeken a festői színeken, talpraállott, gondosan tervezett, biztos kéztől vezetett vonalak, amelyek nem haladnak sem az árral, sem az ár ellen, amelyek nem állanak a változó időszerűség magát lerontó szolgálatában, sem az emberi hiúság álcázó vállveregetésének áramlatában.

□ Egyenesen mutatkozik általuk, hogy valójában véve nincsenek modern és nem modern művek és hogy voltaképp sekélyeseknek s helyteleneknek bizonyulnak a naturalisztikus, klasszikus vagy romantikus osztályként meredező megkülönböztetések. Ezeket tartanunk kell, mert értékükre szükségünk van, mint ahogy szükségünk van a geometriában az abszolút egyenes fölvetelére és föltételére, mert a beosztások rendszerezésében az építés alapjául s a különirányúság kidomborítására használjuk. A valóságban azonban sem abszolút egyenesek, sem irányművészetek nincsenek: csupán faragatlan, csiszolatlan létezik és a fejlődés alacsonyabb vagy magasabb fázisfokozatán álló. És ezt igazolja ez a mű is, amelynek színei nem játszanak az időpillanatok röpké izlésének vezérhúrján, amelynek zománca nem a jelen napjának világítása, hanem a maradandó és mindent előntő természetesség muzsikája. Ez szegződik alaphangul e műben, amelynek írójáról méltán írhatjuk azt, amit a finom izlésű Domnic mondott egy nagy íróról: une vie active couse a germer par la main de cet homme, mert Pekár Gyula embereinek világát nemcsak ismeri, hanem érti és az elevenség teljével önmagában le is éli.

LENGYEL MENYHÉRT: A PRÓFÉTA.

□ A környezet természet-levegője duzzadt kidülledtséggel ízzik. A korszellem sajátos színekkel, különös árnyalatokkal, zörejes sejtésekkel vegyíti el, amely

öntudatlanul lepi et larakódva az emberi lelket. Megnevezetlen óhajok lebegnek az érzékekben, mindenki érzi, de nem tudja felérni, kifejezni. Megismerésre, felderítésre törekednek, kézbe akarják zárni az éterben lebegő tárgyat, lekötve akarják megrögzíteni az eddig kimondhatatlant. És most megjelenik egy író, egy ügyeskező, gúnymosolyú ember, van benne valami Sardou közérdeklődést feltaláló szelleméből és utat mutat, visszhangot ad és válaszol a lelkek felhívására.

□ Lengyel Menyhért rátapintott a dolgok életerére és megérezte, hogy a mai közönség szeretettel karolja fel a meseszövést, költőies tárgyú drámát. Ilyet irt tehát értékes, komoly, mély kérdéseket feszegető, mai gondolkodó ember tehetségét hirdető alaphanggal. Rousseau és Tolsztoj eszmehúrját a sajátjával összeöntve vetette a dráma kereteibe, tanítván azt a tételt, hogy az egyszerű, fejletlen kulturájú emberek között, hol a művelődés csirája még nem hajtott ki, igaz, felüdítő erkölcs virágzik, amelyet a mi társadalmunk helytelensége romlott mohósággal üldözött ki magából. Égető mosolygással nevet ezért a helyzeten, gúnyolódik a műveltségfejlődés hamissá tevő hatásán, amelynek fényes külruházata alatt vadon erőszakosság, kegyetlenség, álnokság, szegényesen szaggyalított belső mutatkozik.

□ Ez a tétel helyes, értékes eszme, de midőn írója művészi kidolgozásához fog, nem találja meg magában teljesen az arra elegendő erőt. Tárgyát jól választotta, kiváló elrendezéssel osztotta meg, de mégis beszédében gyakran látunk oly vonásokat, amelyek tiszta hangzású, göröngytelen természetesség helyett, inkább a formákba öntött kiszámítottság színeit viselik magukon. A cselekmény felépítésében nagy hézagok tátonganak, amelyeket a szerző betöltetlenül hagy meredezni. Nem dolgozza ki a sikert ígérő vázlatokat, nem kever szint, nem törekszik azt tökéletesbíteni, mert nyilván ez erejét túlhaladja. Inkább a színpadra tekint és annak izlésesen megválasztott gazdag keretével, a megjelenítés eszközének sikerével törekszik a hatást elérni.

□ Ezt az irányt követte Lengyel Menyhért előbbi darabjánál a „Taifun“-nál is, mely szerzőjének drámaírói hírnevét megszilárdítva, megalapozta. De míg az előzőnek sok gyöngeségei mellett, a drámai fejlődés állandóan megfeszítve tartotta az idegeket, addig ez a feszültség a „Prófétá“-nál hiányzik a helyesnek mondható mértékben. A színpadon történő dolgok nem tudják hatalmukban tartani az érdeklődést, nem tudják állandóan magukkal ragadni a néző hangulatát, a közönség néha körültekint.

□ Maga a próféta, akinek személye körül forog a cselekmény, jellemére nézve különös ember. Van benne valami Molnár Ferenc „Ördögé“-nek biztosan mozgó, eredeti gondolkodású természetéből, Wilde Oszkár alakjainak ötletes eszességéből, Shaw Bernard csoportjainak időszerűen ügyes, kissé szeszélyes véralkatából. A szellemes, tehetséges ember neve: Percival Boyer Burton. Az asszonyok szeretik, örömmel vannak társaságában, a férfiak azonban talán épen ezért, ellenszenvvel viseltetnek irányában. Magas hangon beszélő embernek mondják, akinek szavában sohasem lehet hinni, mást mond, mint cselekszik. Egyiküknek iparvállalatokat nevez meg jövedelmei forrásául, másikuknak nagybirtokosnak és tőkepénzesnek adja ki magát: hazug ember. Tulajdonképeni jövedelme pedig a kártya, amelyet mesterien kezel, jármában áll a szerencse.

□ Szeretője is van egy fiatalosan szép, magasrangú hölgynek Pearstone Szibillnek személyében, kinek férje, egy teljesen pénzszerzésnek élő vállalkozó, néha hosszú hónapokon keresztül utazgatván, keveset tördik otthon hagyott feleségével. Ez a helyzet érlelte meg és szította fel kölcsönös szerelmüket.

□ Egy darabig zavartalanul élvezik viszonyukat, de a tea-estélyen, amelyen alakjait élénk vezeti a szerző, változás áll be. Az asszonynak ura, a hideg arcú, számító tekintetű férj megérkezett és felismerte a helyzetet. Az utolsó útja rosszul ütött be, egy polynéziai aranybányát vásárolt, de a benszülötteket nem lehetett rábírní a fémnek kiaknázására. Üzleti gondok aggasztják és ehhez járul most a legszűkebb családjába beférkőzött „harmadik“. Kettősen nehéz állapot, amelyet rövidesen meg kell oldania.

□ Nyilvános támadást határoz és a teaestélyen mások jelenlétében fakad ki Percival ellen. De Percival ügyes ember, ki hamarosan felfogta a helyzetet és előzékeny beszédével szóval tartván a vállalkozót, annak kellemtlen kitöréseit ajkán ragasztotta. Az üzleti ügyekkel huzakodik elő, a polynéziai bánya ügyéről beszél neki, hogy volna egy eszméje, amely a dolg csorbáját helyreütheti: egy „prófétát“ kellene a benszülöttek közé küldeni, aki oda egy kevés kulturát vigyen be és a vallás hatásának felhasználásával térítsen híveket a munkának. A prófétának nem lesz nehéz dolga: magában az emberi természetben megvolt és megvan a jelenben is az a különös jelenség, hogy rokonszenvvel viseltetik és kész befogadni a hit tanait. Hogy pedig ez utóbbi tételt bizonyítsa, eloltja a termet világító csillárt, szónoki állásba helyezkedik és a lelkesedés hangján megkapó erővel adja elő Ezsaiás prófétának egyik értékesen kiváló beszédét. A hatás

teljes, a régi hangok célt érnek, beigazolódott az eszme helyessége.

□ De Percival nem állapodik itt meg, hanem tovább megy: belátja, hogy a nővel most már a körülmények átalakulásával szakítania kell és felviharzik lelkében az a gondolat, hogy legjobban tenné, ha ő maga menne el apostolnak a vadak közé. Tervét nyilvánítja is a férj előtt s az örömmel egyezkedik, mivel a fordulattal váratlanul mind családi, mind anyagi bajának orvoslását nyeri el.

□ Es Percival, kiben most a helyes ember nyilatkozik meg, elbúcsúzik az asszonytól és nehogy annak honmaradásával „szerencsétlenségét“ okozza, szándékának kiviteléhez fog. Egy festőművész barátjával elutazik a polynéziai szigetre és a vadak előtt csodáknak látszó körülményes cselfogásokkal sikerül elhitetnie, hogy ő nem ember, hanem az Isten prófétája, nem földi lény, hanem maga a Fetis. Hirdetni kezdi az erényt, az erkölcsösséget, a nép pedig tiszteli, hisz neki, bizik benne. Földre borúlnak előtte, mint előbb a bálvány előtt tették, készek vérükkel áldozni érte. A külső nyilvánulás pedig megváltoztatja Percival lelkének belsejét. Egy napon arra ébred, hogy megismerte és megszerette ezt a hűséges, együgyűségében jó és tiszta népet, amelynek leigázását tűzte ki céljául. Érezni kezdi, hogy nem lesz benne erő arra, hogy ezt a népet, amely oly odaadással csüng rajta, rútul félrevezesse és a bányák mélységeibe való leszállítással elsorvassza. Összeütközik benne a régi és jelenlegi jelleme, a sivár, rideglelkű, kiméletlen ember és a rejtelmest, titokzatost birni óhajtó természet. Fájdalom lepi el, vonaglik a két végletszakadék között és keresi életcélját. Rátékint a népre, amely megtévesztésre van szánva és benne találja meg kérdésére a feleletet: javukért fog törekedni minden tehetségével, erejével, életével.

□ A válságos helyzet pedig nemsokára elérkezik. Pearstone és felesége ugyanis nagyobb társasággal elhagyják Londont, hajóra ülnek és a bányát magába foglaló szigeten kikötnek. A nő kedvesét óhajtja viszontlátni, a férfit pedig vállalata sorsa izgatja. Sibill természete, amelyben van valami a szentimentalizmusból, regényes sávokkal rajzolja le önképzetében a Percivallal való hosszú távollét utáni találkozását. S képzelete valóra válik: magas fák, árnyékot nyújtó üde növényzet, simúlékony erdőkörnyezetben ugrik nyakába a férfinak, akire annyit kívánczolt. De Pearstone terve nem teljesedik. Fényes üzleti sikereket vár, de ahelyett a „próféta“ megváltozott érzületével találkozik, mely szerint az nemcsak, hogy

nem szolgálja pénzügyi érdekeit, hanem egyenesen a bensülöttek pártjára helyezkedve, benső érzéstől áthatva kész mellettük fegyvert rántani. A vállalkozó csalóként ócsárolja a prófétát népe jelenlétében és az összetűzés megszüli az ütközetet. Az angol túlerő elnyomja a gyöngye fegyverzetű ellent és annak központja a próféta többedmagával esik. Riadva ocsúd-nak fel a hívek veszteségük láttára és amikor méltán megható dallamhangok mellett sírba helyezik az apostolt s nyomában az angol hajó diadalzenés kürtje megszólal, úgy érezzük, hogy az író, ha talán nem is találta el teljesen a hangot, nagy eszmét, mélységeset hirdetett.

□ Mert a műnek valóban vannak kiváló részei. De viszont mellettük állanak a gyöngék. Különösnek tűnik fel előttünk, hogy Percival, a kártyán élő, szédelő, romlott erkölcsű ember, etikai érzésről, igazságról beszél és kiméletlen, elvetemült mivoltában képes egy nő miatt annyi veszélynek kiténni magát, vadak közé menni. Önkénytelenül rajzik fel bennünk az érdeklődés az iránt, hogy miként érlelődött meg lelkében hivatásának, való életcéljának, az apostolkodásnak felismerése és teljesebben szeretnénk bevilágítást nyerni szerelmi bánatába, amely lelkét egy darabig marcangolja. De nem kapunk elegendő feleletet, keveset beszél ezekről, alig jeleníti meg, pedig a darab folyására nagy behatással birnak. Hiányzik e helyeken a természetesség, srófok estek ki az építésben és elmélyedésünkben nagy zökkenéseket érzünk.

□ A darab kidolgozására tekintünk és rajta ismét valami különösön botlik meg szemünk. Úgy találjuk, hogy az író magyar létére egészen eltekint mellettünk, fölényesen elhalad oldalunkon és számítása egészen a külföldi színpadra helyezkedik. Azért játszatja figuráit a zordkődös angol földön, Londonban és gyarmatokon. Az írónak nem volt feltétlenül szükséges ez a megoldás, mert a művészi érték külföldön is becsét talál, anélkül, hogy az irányában való hizelkedés ömlene is el rajta. De most kérdés, hogy számvetése helyesnek bizonyul-e? Maró gúnnyal égeti drámájával az angol társadalmat, erős szatirával ostromozza rideg, vagyonszerzésben tengődő hajlamukat és kérdés, hogy szigorteljes bírálatukat befogadják-e? Hajlandók lesznek-e idegen ember tükrében vetni pillantást magukra? Kérdés. Ha saját emberük tartaná eléjük az egyenes rajzot: esetleg, a jelen helyzetben azonban nehezen.

□ Az emberek néha nem akarják látni magukat teljes valóságukban. A természetek mélyében van elvetve ennek oka. De azért mi, egészében véve, szívesen tar-

tottunk vele útjában, mert kellemes mózduattal, könnyedén vezetett bennünket lelkének gazdag tájain. A láthatár nem haladt távol a valóságtól, jóllehet elsiklott annyira, hogy ködös lélegzetünk megkönnyebüljön.

□ Az ég derült volt, csak néhány homályos-cirádás felleg lebegett benne. A levegő frissességgel volt telítve, a vidékek grációzan szépek. Örömmel gondolunk vissza a sétára, mert kellemesen éreztük általa magunkat és örvendve köszöntjük vezetőnket akkor, ha ismét ily kirándulásra kér.

NAGY ENDRE: A ZSENI.

□ Az élet-határ gépezete végtelenségig fokozódó, kiszáltan tömérdek, rendületlen szaggatás nélkül mozgó, mértékbe nem fogható egyedekből áll. Fogaikkal egymást szorítva kapaszkodnak halmazokká, gördülve peregnek, sebes recsegéssel pöndörödnek és műveletükkel nyilvánulnak. Bizonyos erők vannak törvényszerű kötöttséggel lerakva, amelyek ha a műben, melynek ideális célzata és sokszerű összefüggéseknek bizonyos határok és színezetek közti érzékelhetővé tétele, nincsenek szorgosan leszögezve, szétvetik építvényük alapját. Az igazság természetessége követeli ezt s nem művészet, nem helyes értelemben vett művészet az, mely beszél, vezet, következményekről áradozik, okok, szilárdan nyugvó indítékok nélkül. Nem helyes értelemben vett művészet az, mely nincs megerősítőleg aláépítve, melyben az észszerűség logikájának útján csak vonalakat látunk, anélkül, hogy éreztetné létének rugóját, miértjét.

□ Ez egy alaptörvény, de Nagy Endre a jelen művével már ebben megbotlik. Mert az értelem-vonal egyenességén kiüto visszasságokat, következetlen, zökkenéses helyzeteket érték-irányunk szerint nem lehet helyre igazítani egy-egy hatást vadászó elmésséggel vagy ötlettel. Emberek szerepelnek benne, kik tirádáznak, tesznek, cselekednek, de a végrehajtás mögött rejlő gondolkozásukat, az elevenen valódi érzékeny életet nélkülözik. Pedig ennek hiánya lerontólag, rombolatlanul megsemmisítőleg hat mindenre és a kongó ürességeken kipárnázatlanul emelt architektúra a priori összeomlik.

□ De emellett az alakok megnyilvánulásukban sem éreztetnek eredetiséget. Szürke, közönséges, szinte ódonnak mondható eszméken keringenek, amelyek ezerszer kifejeztettek és igen gyakran sikerteljesebben. Mert azt, hogy a félszégesség, az élni nem tudás, egyesüljön bár a legerősebb tudományos, vagy alkotó lényeggel, elsodorja emberét, míg a felületességre boruló ügyesség és törekvés nem ritkán sikerre emeli.

Nem szükséges példázni, naponként észleljük visszás oldalait. Alkalmatlan tárgy ez a jelen mű sokat forgatott színeiben, kifényesedettsége és helyzeteinek új látást, frissességet, élesebb zománcot váró voltánál fogva.

□ Szerkezetében is a kísérletezés nem épen szerencsés mesterkedését pillantjuk meg. Szélesen kezdi, néhol darabos akadozásokba fúló nehézségekkel, összeszorítva, alig fakasztva bonyodalmat veti meg derekát és fejlesztést nélkülözve kapcsolja hozzá tételének kifejtő sorozatát. Összeütközés sehol sem mutatkozik, de nem is várjuk, mert az alakok oly természetűek, mert épen nem természeteseek, amelyek az adott körülmények mellett nem kerülhetnek szembe egymással: aránytalan, szélsőségeikig vitt jelleműek és erejűek.

□ A két zseni figurája, amely a cselekmény forgatagának középpontjában helyezkedik el, alakjuknak lényegét tekintve, együttesen egymásnak az „ideális zsenivé” való kiegészítései. Önmagukban hiányos emberek: az egyik roppant tehetségu művész, nagy szimfonikus, de lelkének zárkózottsága, amely nem engedi, hogy bizonyos körökön túl erejének nevét hirdesse kényszerítőleg utalja barátjára, akinek szelleme ezeken a tereken uralkodik tehetségének biztosságával. És a két végletnek embere a környezethez, a társadalomhoz fordul és benne lételüknek igazolását, a nagyratörés boldogulását keresi. De az élet az egyiken a kedvezőtlen ség szelével végigrohan és akarátának jobbát csupán az élni tudás, a felületességgel épült, de megnyilvánulásában hatást óbresztó külszin zsenijének nyújtja. És ez ítélet megteremti a szatirát: a könyök-ember diadalmaskodik a belső értékeknek többet érdemlő birtokosán. Az egyenes út símaságával hódítja el az alkotónak minden sikerét: előbb könnyüvérű, léha zenéjével a tehetséges, értékes szinfoniákkal szemben fölénytel szerez magának tekintélyt, utóbb pedig verseny nélkül ragadja el szerelmét imádójától. Az igazi művészt elsepri az élet, látnia kell szótlanul mindezt, sőt fájdalomtól szorongó szívvel muzsikát kell komponálnia bálványának barátjával való összekelésére és csordultig bánatos lélekkel eljátszania, mint győzelmi éneket önön lényege fölött, amíg nagy egyedülvalósága hidegségének színén a leány társalkodónőjében a magáéra nem talál...

□ Ez az élehetetlen művész szatirikusan keserű tragédiája. Lírikus részeiben néhol érezzük a találó hangot, a találó vonást, de egészét tekintve ez teljesen elmosódik. Úgy találjuk, hogy az író, bár sikertelenül, irodalmi alkotást akart teremteni, és ha Nagy Endrére gondolunk, ez a „tréfa-embernek” a komoly műfajhoz való megte-

rését, behódolását jelenti. Darabjának minden hibái mellett, fortélyosságában le kellett lohasztania erejét, amely vígságokon nevelkedve kapta lüktetését és nehezen engedte magát beleszorítani a drámai formák kereteibe. És ez az egyetlen érdem, bár valóságában negativum, amelyet az értékelés mellette felhozhat.

□ Valami humor gúnyos mosolya lebegi be a darabnak egész terét, amely nem halad ugyan a szárkázmusz fulánkos égetéséig, de a szelidség lehelletét sem árasztja szét. Közönsége önön társadalmának sokban eltorzított képére ismer benne, amely gyakran beteges gondolkozásával megteremtette ezeket a szatirikus helyzeteket. Sőt most tovább dübörög, nem tér le robogásának vonaláról, körültekintés nélkül megszatírázza a szatírát: nemcsak elfogadja, hanem karjába zárja és bámuló ölelésével dédelgeti kontár rajzolóját.

SCHNITZLER ARTHUR: ANATOL.

□ Schnitzler Arthur, a divatos bécsi író műveiben mindig a szerelem megkapóan egyéni hangulatú alakzataival találkozunk. Azt a kört rajzolja, amelyben napjaink jelent kiélvezni, örülni vágyó embere kering. A férfit festi a maga sokatmutató elmésségével, léha könnyüvérségével, gyakran gyávaságával és a nőt lenge furfangosságával, érzelgősségével. A férfit aki szeret, a maga érzékes mivoltában és a nőt, ki lépteiben, kifejezetlen gondolataiban, helyzethez simuló s cselekvésében pillanatnyilag hű. Közvetlen őszinteséggel veti elénk a legfényesebb pillanatokat és bánatosan vakmerő lendítéssel vezet át rajtuk. Nem érez sehol sem akadályokat, mert önbenyomások, saját tapasztalatok lépésnyomai vezérlik kalandos útvesztőin.

□ Az Anatol dialógusaiban is a szokott embereit használja. Az alakok ugyanazok, egy személy körében csoportosúlnak, csak a helyzetek, a beállítások, a fénymáz változik. Igaz, természetes mederben halad, de nem helyes iránycsapáson. Látja magát s a környezet betegerkölcsü emberét föltétlen élvezet-szomjával, lelkében a hatás hűrt változtat, szeme elhúnyódik az igazság mellett, meghódol a csillogásnak és a kábító érzéki szenvedélynek, mint egyenes iránynak kezd áldozni. De nem szabad alakjaiban a léha frivolitást keresnünk, hanem az értelemnek mélyére kell ereszkednünk és ott kell tapogatva boncolgatnunk. Mert a bensőben találjuk meg a benne rejlő értékeket, amelyek harmonikus összhatásukban nem könnyelmű, hanem inkább valami szomorú beismerésű bús töprengést keltő érzéseket ébresztenek bennünk.

□ Öt képet látunk magunk előtt, kedves arcépeket, amelyek mindegyikén három arc lebeg, a nőé, a férfié s a baráté. Az első változik, de Anatol s vigkedélyű barátja Max összetartanak. Egymásután tűnnek fel a szerelmek s elárnyolódnak, alig hogy felvillantak. Összeszedett emlékek rajzanak fel bennük az író képzeletében és az idő levegőjének halványan elmosódott világításában törekszik azt megrögzíteni.

□ Megismerkedünk Corával, a fiatal varróleánnyal, aki Anatolnak bizonyára nem első szerelme. A férfit jön meglátogatni, de azt diszesen berendezett szobájában barátja társaságában találja. És itt különös helyzetbe kerül. Anatol hipnotizálja és ő tudatlan együgyűségében nem ellenkezik, nem sejti a lappangó célt. Kérdéseket intéznek hozzá és a leány önkénytelen habozás nélkül ejti ki válaszait. Bevallja életkorát az igazság szerint s most már a férfi felbuzdulva, irányában való hűségéről szeretne meggyőződni. De bár számtalanszor fog bele a kérdés felvetésébe, lelkében egy hang mindannyiszor megakasztja kivitelében, azzal telítvén meg a suhogást, hogy a válasz reá nézve kellemetlen lesz. Fel is hagy végre e gondolattal, kezdi belátni a tudás tragédiáját és felébreszti az öntudatlant, aki most méltán örülhet titka megmaradásának,

□ Más alkalommal egy havazásos estén, szűk, régi utcák romantikus környezetében egy férjezett nővel találjuk Anatolt, ki éppen utolsó alapjait helyezi el hódításának. De az idő elhervasztja e nő képét is lelkében és amint megvilágosodik, már egy színpadi „szép“ foglalja el elődjének helyét. Sőt le fut ennek a napja is és egy homályos estén búcsúlakománál találjuk őket. Édes, bolond, zavaros hazugságokat beszélnek össze, a férfi azt akarja, hogy igaznak mutakozzék, a nő, hogy ártatlannak, pedig mindkettőjük belseje új élvezet-élet lobogásától duzzadt. És elválnak.

□ Amint pedig Anatol előrehalad a korban, szeretve kezdi csodálni a múltat, összeszedi az emlékeit, egy-néhány porlódásnak indult virágot, megfakult írást, átkötögeti, rendezgeti azokat, melegséggel tölti nézegetésükkel idejét és merengve szedve össze eddigi létének szétfosló szárait, a házaselet révébe készül bevezetni. De természete most, már hullásnak indult hajjal sem hagyja cserben. Még mindig halmozódnak az emlékek, még mindig csak a nőknek él. Sőt még az esküvője előtti estén is menyasszonyától álarcosbálba megy, honnan szeretőt visz lakásába. Még egyszer akar fiatal lenni és a régi élettől való megválásának küszöbén még egyszer akarja élvezni

a szabadságot. Vágya teljesül, de midőn reggel már a vőlegényi csokrát hozzák és a nőtől búcsúzni készül, az nem akarja engedni, ragaszkodik hozzá és mindenféle kellemetlenkedésekkel jelenetezik. De felvillan itt is a vezető gondolat, hogy a házaselet nem semmisíti meg a szeretőt, hanem valójában, kíváncsús színezete által növeli értékben. És ez aztán megteszi hatását, a nő megszűnik akadékoskodni és Anatol deresedő lélekkel, ajkán szenvedélyviharok nyomaival megindul menyasszonyához, hogy vele karöltve haladjon az élet homályos, zivatarba vesző estéje felé . . .

□ Színes világ, örvendő emberek, akik élveznek, szeretnek, lelkük mélyébe rejtve az elmúlás érzetét. Követi ez őket, velük együtt lebeg, de a tekintetek nem rezegnek meg. Nem félnek az összeomlástól, szembe néznek a halállal, nem látnak benne merevséget, hanem inkább valami halovány, tompakongású hallgatag melódiát. Szépnek találják az életet s szépnek a halált és a szerelmek sorában az elmúlás tükröződik. Az egyik nő lehervad s nyomában a másik és a férfi változatlan állandósággal vágyódik. Letűnnek, de megmaradnak, mint méltó értékek a lélekelem belsejében és egy-egy összehajtogatott, valaha illatos, rózsaszínű levélke emlékében. Az elmúlás derültté éled, az elfojtottságok felengednek és velük, bennük mutatkozik e mű írójának érdeme.

□ A boncoló lélek bűvár emberismerő hangja hangzik beszédéből. Éles látással ismeri alakjait, belát szívük árnyalataiba és a lélek legbensőbb bonyodalmai életteli, megkapó természetességű szavakban rögzítődnek meg. Oly természetességben, hogy az ember, aki a művészi munkában természeténél fogva mindig az önmagára vonatkoztatható részleteket, saját magát keresi, úgy érzi, hogy vele is megtörténtek, ő maga is keresztülment ezeken a kis megnyilvánulásokban kedves történeteken. A hangulat egybekapcsolódik, összeolvad a színpadon játszókéval és úgy érezzük, mintha magunk is Anatol jelmezében volnánk, az ő útját robognánk vagy robogtuk volna be. Valami összhangzatos közösség terjeng rajtuk és midőn a hős eltűnik szemeink elől és körültekintünk, úgy találjuk, hogy az író, aki erkölcsi alap tekintetében a nyomasztó betegséget egészségdúzzadás gyanánt fogván fel, talán helytelen nyomon haladt, mégis a maga társadalmának képét hű elevenességgel rajzolta.

LAVEDAN HENRI: SIRE.

□ Vogue, a nagy francia kritikus szerette mondogatni: Le conservatisme ne va pas au monde, il tire le monde

à lui. Élesen mélyreható, helyes tudattal tette, mert valóban van valami csodálatosan érdekes az emberi természet értékeiben, amely megnevezhetetlen vonzalommal vonja a lependült életzene, a legörökebb birtok, a múlt telep-birtoka felé. Az emberek szeretnek hátra fordulni és az írók kézzel-lélekkel felkarolva szövik életbe a lepergett történeteket. Szeretik a leviharzott körülményeket, kereteiket s tömegeiket jeleníteni meg és a múltat előrelátható, számító kimértséggel építik fel zavargó talajukon.

□ Henri Levedan, az erős, éles észlelet mesterének művészetében is rá találunk ezekre az erőhatású vonásokra. Előbbi műveiben sem rázta le tartózkodással a korok színeinek felvetését, helyesen-helytelenül megrajzolta, a jelen drámájában pedig nagyot óhajtott, forradalmi képet akart megrögzíteni. De számítása és tehetsége ez alkalommal beváltatlanul elfordult tőle, mondhatni cserben hagyta. Megrajzolta ugyan képét, festett a feszülő vásznon, de nem alkalmas vásznon és nem alkalmas színeknek keverésével. Olyan ez a műve, mint egy nyers anyagból való csoportozat, amelynek tárgyát helytelenül választották meg és jól ismert alakjainak talául verejtékkel, a lerontás verejtékével dolgozták meg az ismételt alómló földet.

□ Mert bár alapszínül helyesen választotta meg a forradalom viharkorszakát, ez találó helyzet, de ami rajta történik, az embereknek a gondolkodásmódja inkább fogásos, ötletes, mint igaz és természetes. Magának a főalaknak a jelleme nem egyenes, nem egészséges s betegsége áthúzódik a körébe nyomuló csoportoknak tagjaira. A szabálytalanság általánossá válik és a körülményeknek ily módon való torlódó alakulása pedig nehézségeket, keménységeket tömörít össze s megbomlasztó ferdítőleg hat a cselekmény egészére összességében.

□ Erősen kiérzik, hogy az író már vizsgálta, forgatta ezen embereit, hogy egy fiatalkori regényében már szerepeltette. Még akkor belsője a fejletlenség előretörésre vágyó, fejlődni akaró forrongásában pezsgett és alkotásának levegője fojtódott volt, valami homályos, nem tiszta, nem áttetsző. Most elfogódva nyúlt alakjaihoz és drámává alakításában néhány cseppet átvett, elvegyített a mozdulatlanul ködös, belehellést váró lég-halmazból. És ez szétserkent, ráakodott a tüdőkre, beszívárgott a lelkekbe s húzódva elborított mindent.

□ Átterjeng az egész vonalon, amelynek központjában egy öregedő kisasszony, Saint-Salbi grófnő helyezkedik el. Ez már hatvankettedik évét számolálja, művelt, esiszolt lelkű nő, bár sokszor kérték, azért nem ment férjhez, mert egy hihetetlennek látszó belső su-

Soder A. rézkarcá után

DIAMANT IZSÓ EX LIBRISE

gallat — a mi szempontunkból talán hóbot — azzal telítette lelkét, hogy XVI. Lajos fia nem halt meg, hogy valahol névtelenül él, vagy bujdosik, tengődik, de egy dicsőség-fényes napon meg fog jelenni, hogy levesse trónjáról a jelen uralkodóját, Lajos Fülöpöt. Ez eszmével való foglalkozás duzzasztja lelkét és egész lényének rajongásig fokozódott lelkesedésével törekszik hite valóságának felderítésére. Nem aggasztja a bizonyítékoknak ellene való csoportosulása, rendületlenül kitart álláspontja mellett s orvosai elméjét az elborulástól féltik. De mentőgondolatuk fakad. Bourbon-arcú, alkalmas fellépésű embert keresnek, kivel betölthetik a grófnő vágyakozását, eléje vezetik, mint XVII. Lajost és szerepet adnak szájába.

□ Ilyen ember kínálkozik Roulette-ban, egy jellemére nézve érdekesen összerakott, kívánt alakú egyéniségben, ki mindenhez ért, órák, kályhák javításához éppen úgy, mint színészkedéshez, ki érzelmeiben inkább forradalmi, de ha szüksége van rá, kész rojalista arcot is mutatni. Ennek adnak utasításokat, XVII. Lajosnak maszkirozván és egyengetik útját a grófnő elé, aki illúziói beválásának örömeiben minden alaposabb vizsgálódás nélkül behődöl az eléje vetett külszínnek. Térdre esik és napokon keresztül bálványozza képzelete kincseivel teleaggatott, arannyá szőtt istenét.

□ De a körülmények foszlásnak indítják a csillogást. A grófnő is, Roulette is ocsúdni, ébredezni kezdenek. A grófnő körültekint, felfedezi a valót és robajjal zuhan öntudatra. Rájön, hogy az ő „Sire”-je nem Bourbon, hanem egy közönséges színész, aki pénzért játszotta darabját, sőt érzéseiben is az ellen partján áll, titkos forradalmi szövetkezeteknek tagja. Egy pillanatra úgy tűnik fel, mintha ez a kinyilvánulás a grófnő végóráját jelezné, de csodálkozásunkra megbírással átrobog a zökkenésen és felvillan előtte élet-eszméje, hogy XVII. Lajosnak még mindig élnie kell. Roulette-ben pedig megoldódik erkölcsi érzete, nem éli túl a lelkében átmorajló vihart, az éppen kiütő forradalomba rohan, színt változtat, pártot cserél és hogy megszolgáljon képmutatásáért a rojalisták mellett, mint több ember védelmezője, harcolva esik el.

□ És ezzel aláomlik a függöny a kettőzött dráma színjátékában. Lezáródik a megjelenített eseményláncolat és érzéseink nincsenek tisztázva. Kérdések merülnek fel, ingatag megoldatlanságok, kétes ismeretlenségek. A főalakot és vele mindent a szorultság válságos kényszerhelyzetében látunk. Mert, ha Saint-Salbi kisasszony gondolkodása nem egészséges, ha a hóbot a lehetőség mértékén túltengett s így a darab egy betegség-bántalom kétséges orvoslását célozza, akkor megfontolatlan meggondolatlanság volna soraiban mai értelemben vett drámát ismerni fel. Ha pedig a grófnő józanul gondolkodik, és ebben éppen oly erősen hihetünk, mint ellenkezőjében. Mert valóban voltak olyanok ebben az esetben is, mint nem egy alkalommal a világtörténelemben, kik nem hittek rajongásuk tárgyának összedültében s így az öreg kisasszonynak XVII. Lajos élete tekintetében való bogara nem annyira hóbot, mint megfokozódott vénkisasszonyos hiszékenysé; akkor viszont ez a darab a rajongás szentségének megszenteltelenítése, szívtelenül kegyetlen csörgősipkássá való tétele. Egy emberi érzést sért meg evvel az író, sőt tetézi Roulette természetellenes, valószínűtlennek mondható, felölelő kiemeltetésével. Komor s bohólélekvilágok színeit keveri ecsetjére és kavardásuk eredménye igazságot, természetességet nélkülöző alakban válik ki s kerül kifejeződésre.

□ De azért vannak a műnek egyenes, helyes oldalai is. Néhol magával tudja ragadni közönségét, néhol megkapóan szellemes, néhol tetszetősen elmés és mindig hangulatos. Minden helyzetéből az ügyesség kellemessége árad ki és ennek erejével néhol legyőzi a bizalmatlanságot a hitetlenséget is s visszhangot képes bennünk kelteni. Ebben rejlik legfőbb érdeme, mert a lebegő érzelmhullámok felvétele, az emberi lélek kíséretjátékra hangolása és pendítése csak tehetséggel dolgozó műnek nyomán ébred. Nemzete hasonló irodalmának erős jellemvonása nyilvánul meg ebben, amely teljes súlyának lendülésével fejlődik a mesterkedéses fortélyosság előrejutása, tökéletesedésének iránya felé.

MUNKÁCSY SÁNDOR.

